Respublika hududida kumush zahiralari bo'yicha 26 ta kon hisobga olingan bo'lib, zahiraning 80,4% ini konlar tashkil etadi, bular orasida Navoiy KMK yetakchi o'rinda turadi. 2016-yil 17-noyabr kuni «Uzekspomarkaz» MKA anjuman zalida O'zbekiston Respublikasi qattiq foydali qazilma boyliklarining investitsion salohiyati O'ZGEOINVEST-2016 IX Xalqaro anjumani bo'lib o'tdi. Ushbu anjuman xorijiy va mahalliy investorlar, tadbirkorlar, tog' sanoati mutaxassislarining hamkorlik ishlarini amalga oshirishda katta imkoniyatlar beradi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev Navoiy KMKga tashrifi chog'ida 2017-2026 yillarga doir 27 ta loyiha ko'rib chiqildi. Unga muvofiq 2026-yilga kelib kombinat qiymati 3 milliyard 63 million AQSh dollariga ortib, mahsulot esa 30% ko'tarilib, 31 mingga yaqin ishchi o'rni yaratiladi.

Dengiz va daryo qumlari tarkibida oltin uchrashi barchamizga ma'lum. Oltin olishning asosan ikki xil yani tug'ma va sochma konlari mavjud bo'lgan. Biz bilgan, oltin qazib olish usuli bu tug'ma, dengiz va daryo qumlari tarkibidan oltin olish esa sochma konlari bo'lib hisoblanadi. Bu sochma konlar Ohangaron, Zarafshon, Chirchiq daryo va boshqa dengiz qumlaridan oltin olish X-asrda 10 kilogramm, bu ko'rsatgich 1950-yilga kelib 50 kilogrammga yetgan. Keyinchalik sochma konlar to'xtatilib qo'yilgan. Hozirgi kunga kelib oltin, faqat qazib olish yo'li bilan olinmoqda.

Mamlakatimiz mustaqilligi yillarida oltin ishlab chiqarish 1,5 barobar ko'paydi. Uran eksport salmog'i ko'rinarli darajada oshdi. Bizga malumki, har bir narsaning oxiri bo'lganidek, foydali qazilmalarning nihoyasi bor, faqat biz bulardan oqilona foydalanishimiz kerak. Agar bu sochma konlarni yana ishga tushurib, qidiruv razvedka ishlari kuchaytirilsa, yangi korxonalar ochilib, bir necha yuz ishchi o'rinlari yaratiladi va oltin zahiramiz etarli darajada ortadi.

Adabiyotlar

1. https://www.worldsteel.org
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni.
3. G'afurov Q. Kimyoviy texnologiyaning nazariy asoslari. -T.: 2007.

REZYUME

Maqolada metallurgiya sanoatining jahon iqtisodiyotidagi o'rni, rivojlanish tamoyillari, qayta ishlab chiqarish uslublari, hajmi, qazilma boyliklari keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье освещается роль металлургической промышленности в мировой экономике, принципы развития, способы производства и объёмы полезных ископаемых.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the role of the metallurgical industry in the world economy, the principles of development, methods of reproduction and the volume of minerals.

Filosofiya

ИБРАЙЫМ ЮСУПОВТЫҢ ГУМАНИЗМ ИДЕЯЛАРЫ ҲӘМ ОҒАН ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АНАЛИЗ

Б.Абдиев - *магистрант*
Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты
Р.Мамбеткаримов - *ассистент оқытыўшы*
Ж.Бийимбетов – *ассистент оқытыўшы*
Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: гуманизм, фалсафий, этик, эстетик ғоялар, маънавий қарашлар.
Ключевые слова: гуманизм, философия, этические и эстетические идеи, духовные взгляды.
Key words: humanism, philosophy, ethic and aesthetic ideas, spiritual outlook.

Адам барлық дәўирлерде де өзиниң ким екенлигин билиўге умтылып келген. Бул мәселеге байланыслы түрли теориялар, концепциялар бар. Әсиресе, бул мәселеде әдебий шығармалардың орны айрықша баҳаланады. Адамның руўхый дүньясын сәўлелендириўде әдебият айрықша эстетикалық жандасыў менен басқа жандасыўлардан өз артықмашылығына ийе. Сонлықтан да бүгинги күнде руўхый тараўдағы жаңаланыўлар ҳәм раўажланыўларда әдебиятты әҳмийетли тийкар сыпатында да көрсете аламыз. Әдебият адамның дүньяны аңлаўында ҳәм оны танып билиўинде ҳәм искерлигинде өзиниң салмақлы орнына ийе. Себеби «әдебият өлсе - миллет өледи» деген сөзлер бийкарға емес. Сол көзқарастан келип шығып әдебияттың раўажланыўына болған талап дүнья жүзинде артып бармақта. Ҳәр бир миллеттиң өзине тән болған әдебий тараўдағы титанлары бар болып, олар дүнья, адам ҳәм жәмийет ҳаққында өз пикирлерин өзиниң әдебий шығармаларында баян етеди. Сол айтқандай жәмийетимиздиң раўажландырыўшы идеялары менен қарақалпақ халқының жүрек төринен орын ийелеген қарақалпақ ҳалқының уллы тулғасы жазыўшы ҳәм шайыр Өзбекстан Қаҳарманы, Өзбекстан ҳәм Қарақалпақстан ҳалық шайыры қарақалпақ әдебиятында өшпес из қалдырған, миллий әдебиятымыздың мақтанышы И.Юсуповты әдебияттың поэзия тараўындағы титанлардың бири сыпатында алып қарасақ болады. Ибрайым Юсупов дегенде ҳәр бир инсан оның поэзиясына бас ийип, тәзим етеди, шын кеўил менен тыңлайды ҳәм бундай шайырлардың бар екенлигине шүкирлик етип, оған узақ өмир тилейди деген еди академик Жуманазар Базарбаев [1]. Ҳақыйқатында шайыр тек ғана қарақалпақ халқының сүйикли шайыры болып қалмастан, туўысқан ҳалықлар ушын да қәдирли шайыр саналады. Оның этикалық ҳәм философиялық мазмундағы қосықлары бир неше тиллерге аўдарылып дүньяның әдебий байлығы сыпатында қәдирленеди. Шайырдың этикалық көзқарасының өзине тәнлиги соннан ибарат, шығыслық ҳәм батыслық этикалық принциплерди басшылыққа алып инсанды түсиндирип берген. Сөз зергери ҳәм шайыр өз шығармаларында кешеги ҳәм бүгинги күндеги актуал машқалаларды ашып бериўге ҳәрекет еткен. Шайыр өзиндеги бул уқыплылығын сондай қылып тәрийинлейди.

«Қара түнде қәлем шайнап,
Ақ қағазды қаралайман» [2]

Ол инсанды жырлаўшы прогрессив шайыр. Оның жазған қосықлары ҳәзирги күнде халқымыздың жүрек төринен айрықша орын ийелеген. Шайырдың шығармаларында инсан қандай болыўы керек деген мәселеде гуманизм идеяларына сүйениў керек екенлигин айтады. Ол өз шығармаларында Ўатан, инсанлардың бир-бирине болған қарым-қатнасында меҳир-муҳаббат, ғамҳорлық, ар-намыс, ҳүждан, гөззаллық, мәртлик, саҳыйлық, дослық ҳәм басқа да инсанға тән болған этикалық мазмундағы идеяларды баян етеди.

Ибрайым Юсупов философиялық ҳәм этикалық көзқарасларының орайлық мәселеси сыпатында адам ҳәм адамның өзине тән тәреплерин алып қарайды. Оның этикалық көзқарасларында тийкарынан адам санасы ҳәм пикирлеў дүньясына дыққат қаратады.

Жаслық өмириң жазылмаған бир дәстан,
Жаз жақсылап бир сөзин де бурмастан.
Мына сөзди ядтан шығарма ҳаслан
Жаслық саған бериледи бир рет.

деген қосық қатарларында адамзаттың өзине берилген имканиятлардан қандай да бир аралықта ақылға урғас пайдаланыў нәтийжели ҳәм жемисли екенлиги ҳаққында баян етиў менен бирге дүньяның барлық ўақытта өзгеристе болатуғынлығы ҳәм сол өзгерислерге бейимлесип барыўы ҳаққында айтып түсиндиреди.

Оның этикалық көзқараслары Абу Наср Фарабий ҳәм Аристотель көзқарасларына жақын келеди. Абу Наср Фарабий ҳәм Аристотель мораллық нормаларды адамның

өзи жарататуғынын ҳәм онын қандай да бир мәнисте жасалма түрде пайда болатуғынлығын айтып өткен болса, бундай көзқарасларды шайыр қосық қатарларында да ушыратамыз. Ибрайым Юсуповтың этикалық көзқарасларына тийисли болған бир қатар мәселелерге айрықша тоқталып өтемиз. Шайыр өткен ески аўқам дәўирин төмендегише тәриплейди. «Адам мисли машина механизми яки машина шүйи сыпатында алып қаралған» деп жазады. Адамның индивидуаль бир-бирине уқсамайтуғын өзине тән өзгешеликлерине итибар қаратылмағанлығын баянлайды [2].

Адам дүньядағы ең қымбат баҳалы жаратылыс сыпатында алып қаралыўы зәрүр екенлигин айтады. Шайырдың «Адам тастан қатты, гүлден нәзик» қосығында адамның индивидуаль қәсийети ҳаққында айтылған. Адамға - тәбият жаратқан ең уллы қудиретли күш сыпатында тәрип береди. Шайыр адамларға төмендегише тәрип береди.

Адамлар өз өмири даўамында бир-бирин ҳүрмет етиўи, меҳир көрсетиўи, ғамхорлық етиўин айтып «адам адамның қуяшы» деп келтиреди. Оның «Бир адамды бир адам» қосығында төмендеги қатарларды көремиз.

«Нәпсин тыйып нан берер
Тамырынан қан берер,
Керегинде жан берер,
Бир адамға бир адам»

деп адамды улығлап оның бул искерлиги саўаплы екенлигин айтып төмендеги қатарларды келтиреди:

«Ишип мийрим касасын,
Тас жүреклер босасын,
Бәрҳама сүйип жасасын,
Бир адамды бир адам»

деп адамның қәдир-қымбатын адам менен белгилениўин айтады. Адам дүньяда жасар екен, ол дос-яранларына ҳәм басқа адамларға да жәрдем бериўи керек екенлигин айтады. Адам өмири жәмийет, тәбият пенен үзликсиз байланыслы екенлигин айтып, диалектикалық байланыслардың бар екенлигин өз қосықларында жазады. Бул қосықларын анализлесек, терең философия ҳәм терең этикалық нормалардың бар екенлигин көремиз. Ибрайым Юсуповтың этикалық көзқарасларының өзине тән тәреплери соннан ибарат, адам көринисин өзи жаратады деген идеяны илгери сүреди.

Соның менен бирге шайыр өзиниң көплеген қосықларында адамның руўхый дүньясына итибар қаратып, адамның инсаныйлық ҳаққындағы идеяларын өзинде сәўлелендириў зәрүр деп есаплайды. Шайырдың төмендеги қосық қатарларында инсаныйлық идеялары жүдә усталық пенен сүўретленеди.

Жақсы адамларға жолыққан күни
Уйқың пүтин болар, ўақтың хош болар,
Кеўлиң көтериңки илхам-йош болар,
Жақсы адамларға жолыққан күни. [4]

Бул қосық қатарларында шайыр адамгершилик ҳәм гуманизм идеясын сүўретлеп, адам өз өмири даўамында адамларға ҳүрмет көзи менен қараў зәрүр екенлигин, гуманизм идеялары менен жасаў жүдә әҳмийетли екенлиги ҳаққында айтады. Себеби бул дүнья бир тегис жолдан жаратылмағанлығы, бул өткинши дүньяда жасап атырған жаман иллетли адамлар да бар екенлигин сүўретлеп берген. Мине, усындай жаман иллетли адамлар жақсы адамларды жолдан адастырып оларды өз пайдасы, өз нәпси жолында пайдаланып киятырғаны ҳәм бул ис-ҳәрекетлер надурыс екенлигин философиялық тәрептен түсиндирип бериўге ҳәрекет еткен.

Шайыр бундай жаман иллетли адамлар екинши бир адам өмирин регреске алып келиўи мүмкин деп бундай жаман иллетли адамларға да бағышлап қосықлар жазған. Мәселен:

Дүнья аз ўақтында бәрине жетер
Инсап пақыр азға қанаат етер,
Дүнья болған сайын нәпси деген ийт,
Шынжырын жулқылап қутырып кетер. [3]

деген қосығында адамның нәпси ең биринши душпаны екенлиги ҳаққында сүўретленген. И.Юсуповтың этикалық көзқарасларын анализ етер екенбиз, бул бойынша академик Жуманазар Базарбаевтың терең анализине сүйенемиз. Оның бир қатар илимий ислеринде адам, жәмийет, гөззаллық, морал ҳәм мораллық көзқараслардың теориясына тийисли тийкарлы мағлыўматларды алыўымызға болады. Академик Жуманазар Базарбаев И.Юсупов шығармаларындағы этикалық көзқараслары ҳаққында анализ етер екен, ең алды менен адам ҳәм оның өмири, адам моделине қандай сапаны киргизиў керек деген мәселеге дыққатын қаратты. Тийкарынан И.Юсупов көзқарасларында әдеп ҳәм адам нәпси ҳаққында көплеген теориялық мағлыўматларды алыўымызға болады. Бул билимлер болса адамның әдепли, билимли ҳәм жақсы жасаўы ушын методологиялық бағдар болып хызмет қылады. Жуўмақластырып айтқанда адам жәмийетте жасар екен, ол өз өмири даўамында барлық факторларды итибарға алыўы зәрүр. Соның менен бирге шайыр ҳәм жазыўшылардың орнын аңлаў, көркем образлы дүньяны сүўретлеўдиң өзине тән тәреплерин аңлай алыў қәбилетин пайда етиў ең әҳмийетли тәрепи есапланады. Сол себепли әдебият адамлар өмиринде айрықша орынға ийе деп айтыўға толығы менен ҳақылымыз. Этикалық көзқарасларды кең жәмәәтшиликке сиңдириўде әдебият зәрүр әҳмийетке ийе. Себеби, әдебият адам руўхыйлығының ажыралмас бөлеги сыпатында өмир сүреди.

Әдебиятлар

1. Базарбаев Ж. Даналығы гөззаллыққа уласқан шайыр. (Әдебий-философиялық ойлар). -Нөкис: «Билим», 2008.
2. Юсупов И. Таңламалы шығармалары II том. -Н.: «Билим», 2018. 69-70-б.
3. Юсупов И. Таңламалы шығармалары. I-II-III том. -Н.: «Билим», 2018.
4. Каримов К. И.Юсупов Таңламалы шығармалары II том. 174-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада гуманизм, фалсафий, этик қарашлар ўрганилиб, унинг мазмуни категориал анализ қилинган. И.Юсуповнинг асарларида гуманизм, маънавий, эстетик ғояларга берилган тушунчалар ва уларнинг аҳамияти ҳақида чуқур тушунтирилган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается анализу гуманистических идей в философско-этическом аспекте, в произведениях известного каракалпакского поэта И.Юсупова. В работе приводятся примеры из произведений поэта, анализируются гуманистические, духовные и эстетические идеи и их общечеловеческое значение.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of humanistic ideas in the philosophical-ethic aspect in the works of the famous Karakalpak poet in I.Yusupov. There are examples from the works of the poet and the author analyzes humanistic, spiritual and aesthetic ideas, their humanistic importance.

ЖАСЛАР МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТИН ҚӘЛИПЛЕСТИРИЎДЕ ХАЛЫҚ ДАНАЛЫҒЫНАН ПАЙДАЛАНЫЎ – ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТӘРБИЯНЫҢ ТИЙКАРЫ

Ж.У.Усенов – *үлкен оқытыўшы*

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: халқ, тарих, миллий қадрият, дастур, этногенез, миллий менталитет, диний урф-одат, глобаллашув, адабиёт, бадиий адабиёт, адабий мерос, достон, хулқ-атвор, менталитет, характер.

Ключевые слова: фольклор, история, национальные ценности, традиция, этногенез, национальный менталитет, религиозная традиция, глобализация, литература, художественная литература, литературное наследие, дастан, поведенческие установки, менталитет, умственные способности, характер.

Key words: folklore, history, national values, tradition, ethnogenesis, national mentality, religious tradition, globalization, literature, artistic literature, literary heritage, epos, behavioral attitudes, mental abilities, character.

Ҳәзирги ўақытта дүньяда болып атырған глобалласыў процесслери инсаниятты қатты тәшўишке салмақта. Адамзат жәмийетиниң алдына социаллық сананы қәлиплестириў, адамлардың психологиясын, ой-